

JE GING OP REIS EN JE NAM MEE?

‘INDISCH ERFGOED IN DEN HAAG’

Binnenkort ga je met de klas een les volgen van de afdeling Monumentenzorg van de Gemeente Den Haag.

De les bestaat uit een paar onderdelen:

- Het maken van dit lesmateriaal;
- Met de bus naar het Lange Voorhout in Den Haag voor een rondleiding langs Indische monumenten (gebouwd Indisch erfgoed);
- Naar de Inproc, een winkel waar producten uit Indonesië worden verkocht voor een geuren en smaken test uit Indonesië.

1 Ministerie van Koloniën, nu de Tweede Kamer der Staten-Generaal (Foto: Kroon & Wagtberg Hansen),

2 en 3 Lloyd-gebouw, nu het Huis van Europa (Foto 3: Kroon & Wagtberg Hansen), **4 Hotel des Indes**

(Bron: commons wiki media, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Foto Gerard Dukker), **5 De Inproc** (Bron: website Inproc, <https://ikgidsudoordenhaag.nl/wp-content/uploads/2017/04/Inproc-etalage-1-300x225.jpg>)

Je kunt dit werkblad in groepjes maken. Je mag bij het beantwoorden van de vragen internet gebruiken, een atlas, boeken etc.

Leestekst

MONUMENTENZORG VAN DE GEMEENTE DEN HAAG

Bijna iedere stad in Nederland heeft bij de gemeente een afdeling die er voor zorgt dat bijzondere, historische gebouwen behouden blijven. Den Haag heeft de afdeling Monumentenzorg. Hier werken mensen die het belangrijk vinden dat gebouwen met een bijzondere waarde blijven bestaan.

OPDRACHT 1

Wat is een monument en waarom vinden we het belangrijk dat monumenten bewaard blijven?

.....

.....

Deze afdeling draagt ook zorg voor het behoud van Indische monumenten, er is een prachtig boek geschreven hierover, *‘Sporen van smaragd, Nederlands-Indisch erfgoed in Den Haag, 1853-1945’*. Als je bij de ‘Inproc’ bent om een test te doen over geuren en smaken uit Indonesië, kun je dit boek bekijken.

Uitleg van bepaalde termen die voorkomen in dit lesmateriaal en tijdens de les:

Indonesië

Oost-Indië of Achter-Indië — zo noemden we het land in de tijd van de VOC;

Indische archipel — zo noemden we de eilandengroep, waaruit het land bestaat;

Nederlands-Indië — zo noemen we het land toen het een kolonie van Nederland was;

Insulinde — zo noemde de bekende schrijver Multatuli het land, wat later door anderen werd overgenomen

Gordel van Smaragd — ook dit is een uitdrukking van Multatuli, verwijzend naar de schoonheid van de (groene) eilandengroep.

Eduard Douwes Dekker (Amsterdam, 2 maart 1820 – Ingelheim am Rhein, 19 februari 1887) was een Nederlandse schrijver en bestuursambtenaar die vooral bekend is geworden vanwege zijn roman Max Havelaar, of De koffie-veilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij, die in 1860 verscheen onder het pseudoniem Multatuli (Latijn voor ‘ik heb veel (leed) gedragen’ [= multa tuli]).

Indonesië — zo noemen we het land sinds de onafhankelijkheid van Nederland.

Bevolking uit Indonesië

Inheems — In de 19de eeuw werd de termen ‘inlands’ wel gebruikt om de autochtone bevolking van Nederlands-Indië of haar cultuur en gebruiken aan te duiden, terwijl we tegenwoordig liever spreken van ‘inheems’ of ‘Indonesisch’.

Indisch — Indisch is Europees gemengd met inheems bloed.

Indo — Een Indo is iemand die Indisch is.

Totok — Een blanke uit Nederlands-Indië noemen we een totok.

Leestekst

NEDERLAND EN NEDERLANDS-INDIË

De band tussen Nederland en het huidige Indonesië gaat meer dan drie eeuwen terug. Voor Nederlandse handelaren was het een aantrekkelijk land en Batavia (het huidige Jakarta) werd de voornaamste handelspost. De eilanden waren rijk aan grondstoffen en tropische producten zoals koffie, tabak, suiker en specerijen. De VOC (Verenigde Oost-Indische Compagnie, opgericht in 1602) had tot 1798 een handelsmonopolie. Regelmatig kwamen in Nederland schepen binnen met producten uit Nederlands-Indië. In 1798 nam de Nederlandse staat het bewind/bestuur van de VOC over. Nederlands-Indië werd een Nederlandse kolonie (overzees gebiedsdeel). In de 19de en 20ste eeuw namen de migratiestromen toe, omdat technische ontwikkelingen (stoomschepen, vliegtuigen) het reizen en goederentransport vergemakkelijkten.

In 1945, na de Tweede Wereldoorlog, riep Indonesië de onafhankelijkheid uit. Pas in 1949 erkende Nederland de onafhankelijke Republiek Indonesia. Hierna ontstond een grote migratiegolf naar Nederland.

OPDRACHT 2A

Zoek in de atlas of op internet een landkaart op van Indonesië. Dit land omvat meer dan 13.000 eilanden. Borneo is het op twee na grootste eiland ter wereld. Noem nog een aantal grote en of bekende eilanden.

.....

.....

.....

OPDRACHT 2B

Wat is de hoofdstad van Indonesië?

.....

OPDRACHT 2C

Op welk continent ligt Indonesië?

.....

Leestekst

BRONNEN VAN INKOMST

Belangrijke bronnen van inkomsten zijn de winning van grondstoffen: aardgas, koper, nikkel, tin, steenkool, fosfaten. Maar de hoofdbron van het bestaan is de landbouw. De belangrijkste landbouwproducten zijn: tropische hardhoutsoorten, koffie, thee, rubber, palmolie, kruidnagel, nootmuskaat.

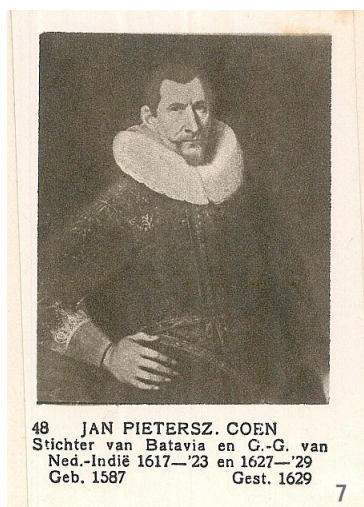
OPDRACHT 3

Wat voor soort klimaat heeft Indonesië, waardoor dit soort producten hier kunnen groeien en welke temperaturen zijn er en hoe zit het met de relatieve vochtigheid? Je mag dit op internet opzoeken.

.....

.....

.....

6 Nederlandse VOC-schepen haalden uit verre landen nieuwe producten op. (Bron: commons wiki media, vervaardiger Willem Writs, datering 1770 t/m 1771). 7 Portret van Jan Pieterszoon Coen (Bron: commons wiki media, album "Vaderlandsche Historie", published by "De Zuid-Hollandsche" Koffie- en Theehandel, Rotterdam. Estimated 1926)

Leestekst

JAN PIETERSZOOM COEN

Jan Pieterszoon Coen (geboren in Hoorn op 8 januari 1587 en overleden in Batavia op 21 september 1629) was gouverneur generaal van de VOC. Hij verwierf op agressieve manier een monopolie (alleenrecht) in de specerijenhandel in de Indische archipel. Om dat te bereiken voerde hij oorlog tegen Europese rivalen en Indische vorsten. Vanuit Europa waren er meer kapers op de kust, waaronder Engeland, Spanje en Portugal. Hij legde de basis voor de koloniale macht van Nederland in het latere Nederlands-Indië.

OPDRACHT 4A

Waarom was men zo geïnteresseerd in de specerijenhandel?

.....

.....

.....

OPDRACHT 4B

Noem een aantal specerijen op die uit de voormalige Indische archipel werden gehaald.

.....

.....

OPDRACHT 5

Hieronder een link over de geschiedenis van de VOC met een tijdbalk. Ga dan naar deze link en beantwoord de onderstaande vraag: vocsite.nl

Wanneer stichtte Jan Pieterzoon Coen de stad Nieuw Hoorn en hoe werd de stad later genoemd?

.....

Leestekst

HET BESTUUR VAN NEDERLANDS-INDIË EN HET MINISTERIE VAN KOLONIËN

Het bestuur van Nederlands-Indië vanaf 1798 bestond uit een Centraal Bestuur en een Binnenlands bestuur. De hoofdzetel van het gezag was op Java gevestigd. In Delft was de Indische Instelling, een opleiding voor ambtenaren. Zij kregen hoge functies in het bestuur. De heer CH.J.I.M. Welter (1880-1972) werd gouvernementssecretaris en tweemaal minister van Koloniën.

CENTRAAL BESTUUR

BINNENLANDS BESTUUR

Leestekst

KOMEN EN GAAN TUSSEN NEDERLAND EN INDIË, HET TEGENWOORDIGE INDONESIA

Vanaf de 17de eeuw was er een druk verkeer van ambtenaren, militairen en zakenlui naar 'de Oost' (Zuidoost-Azië). Veel Nederlanders gingen in Nederlands-Indië wonen en bekleedden daar allerlei functies in het bestuur. Soms brachten ze hun eigen gezin over uit Nederland. Vaak trouwden ze met Euraziatische of inheemse vrouwen en kregen kinderen.

OPDRACHT 6

Zoek op welke koloniën Nederland had.

Tijdens de rondwandeling die jullie gaan maken ga je langs het ministerie van Koloniën in Den Haag. Het Koninkrijk der Nederlanden bestond sinds 1815 uit Nederlands-Indië,

en ..... en .....

Leestekst

KOLONIALE VERLEDEN NEDERLAND

Nederland had het gezag over Nederlands-Indië en had hiermee een bepalende rol voor het land. Nederland bepaalde bijvoorbeeld hoe de opbrengsten van de plantages verdeeld moesten worden. Een groot deel van de opbrengsten gingen naar Nederland, die deze gebruikte om Nederland op te bouwen, want Nederlands-Indië was belangrijk voor de opkomst van de Nederlandse industrie. De winsten die in deze kolonie worden gemaakt, gingen naar Nederland. Van dat geld werden spoorwegen en kanalen aangelegd.

Over het koloniale verleden van Nederland wordt veel gesproken momenteel. Nederlanders zijn vaak trots op de handelsmentaliteit, maar ze praten liever niet over de oorlogen die zijn gevoerd of over wreedheden en uitbuiting van de lokale bevolking. Het (koloniale) verleden kunnen we niet uitwissen, het is belangrijk dat we ook goed kijken naar wat we in het verleden niet goed deden, om het nu en in de toekomst beter te doen.

OPDRACHT 7A

In totaal worden er in de Indonesische grondwet zes religies officieel erkend. Je ziet hier een paar afbeeldingen die met deze religies te maken hebben. Probeer te achterhalen over welke godsdienst/religie de foto gaat. Zoek de antwoorden eventueel op [bij landenweb.nl](http://landenweb.nl) of op een andere site zoals wikikids.nl.

Met welke religie of godsdienst hebben deze afbeeldingen te maken?

1 Religie/godsdiens.....

2 Religie/godsdiens.....

3 Religie/godsdiens.....

4 Religie/godsdiens.....

5 Religie/godsdiens.....

Leestekst

ONAFHANKELIJKHEID VAN INDONESIË

Het Japanse leger valt voor de kust van Borneo (dat heet nu Kalimantan) het land binnen. Op zee vinden gevechten plaats. Het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (de KNIL) geeft zich over op 9 maart 1942. De Europeanen, waaronder ook Nederlanders en de Indische mannen, worden in kampen gevangen genomen. Miljoenen Indonesische mannen volgen daarna. Ze worden allemaal gedwongen te werken onder andere aan de Birma-spoorweg. Velen komen hierbij om het leven. In augustus 1945 geeft Japan zich over en stopt de Japanse bezetting in Nederlands-Indië.

In diezelfde maand roept Indonesië de onafhankelijkheid uit. Er ontstaat grote onrust. Nederlandse militaire troepen worden ingezet om dit tegen te houden. Onder internationale druk trekken de Nederlandse troepen zich in 1949 terug en krijgt Indonesië de officiële overdracht van de soevereiniteit.

Leestekst

KOMEN EN GAAN TUSSEN INDIË, HET LATERE INDONESIË EN NEDERLAND

De dekolonisatie (het onafhankelijk worden van koloniën) brengt een uittocht uit de Nederlandse ex-koloniën op gang. Na de eenzijdige onafhankelijkheidsverklaring van Indonesië (1945) en de officiële overdracht van de soevereiniteit (1949) verlaten tienduizenden Nederlanders dat land om politieke redenen. De eerste remigranten (remigratie is de permanente terugkeer van geëmigreerde mensen naar het geboorteland) en ook mensen die nog nooit in Nederland waren geweest zijn vooral Nederlanders die tijdens de Japanse bezetting van Indonesië in 'Jappenkampen' hebben gezeten. Ze worden gevolgd door Indische mensen en Indonesiërs van Chinese afkomst en Molukkers. In totaal trekken 280.000 (re)migranten naar Nederland.

8 Aankomst van Indische bevolking in Amsterdam. (Bron: commons wiki media, Spaarnestad Photo/SFA001004894, Debarkatie van het schip de "Atlantis". Indische Nederlanders komen aan in Amsterdam. Nederland, Amsterdam, 10 juli 1950.)

Tussen 1945 en 1965 emigreren 180.000 Indische mensen om politieke redenen naar Nederland. Als Indonesië in 1949 officieel onafhankelijk is, moeten ze een keuze maken tussen het Indonesische en het Nederlandse staatsburgerschap. Een grote groep koos eerst voor Indonesië, maar komt later toch naar Nederland. Ze worden spijtoptanten genoemd.

Vanwege de migratie door de eeuwen heen, hebben veel Hagenaars een Indische voorouder in hun stamboom.

Leestekst

DEN HAAG EN INDISCHE INVLOEDEN

Als je uit een ander land komt is het logisch dat je eigen gebruiken en gewoontes meeneemt, zoals voedsel- en eetgewoonten. Zo is de Indische keuken ingeburgerd in Den Haag, in bijna iedere

Haagse wijk zijn toko's en Indonesische restaurants te vinden. Ieder jaar vindt de Tong Tong Fair plaats op het Malieveld in Den Haag (tongtongfair.nl). De sfeer van de Indische cultuur is hier heel goed te proeven. Tijdens de les bij de Inproc leer je iets over de Indische eetcultuur.

OPDRACHT 8

Hieronder staan Indonesische producten, wat hoort er niet in het rijtje thuis?

- ☐ koffie
- ☐ thee
- ☐ sereh (citroengras)
- ☐ trassi (gefermenteerde garnalenpasta)
- ☐ aardappels
- ☐ santen (kokosmelk)
- ☐ gula djawa (palmsuiker)
- ☐ sambal
- ☐ boerenkool
- ☐ nootmuskaat

De mensen uit Indonesië namen natuurlijk ook hun eigen gebruiken en gewoontes mee, hun identiteit zie je bijvoorbeeld ook terug in de kunst en architectuur. Juist in Den Haag raakten oosterse en westerse stijlen en culturen vermengd.

Leestekst

BATIK EN GLAS IN LOOD

In de Indische gebouwen die je gaat bekijken zijn prachtige glas in lood ramen te zien. Sommige glas in lood ramen zijn geïnspireerd op een typische kunstvorm uit Indonesië, het batikken.

9 Gebatikte stof, uit Yogyakarta, Indonesia (Bron: commons wiki media)

Batikken (dit betekent veel puntjes in het Javaans) is een manier om een geweven stof met was en verf van een decoratie te voorzien. Het is een heel oude kunstvorm (bekijk de website butik-batik.nl). Gebatikte stoffen werden meestal verwerkt tot kleding en interieurtextiel. Rond 1900 lieten Nederlandse ontwerpers zich door batik inspireren bij het maken van onder meer boekbanden, meubelstoffen en wandbekleding. Een bekend voorbeeld is de Dijsselhofkamer uit 1895 in het Haags Gemeentemuseum (monumentenzorgdenhaag.nl).

10 Glas in loodraam met batik- en wajangmotief, villa Hejmo Nia, Parkweg. (Foto: Kroon & Wagtberg Hansen)

11 De Dijkshelhofkamer, 1895, tegenwoordig in het Haags Gemeentemuseum. (Foto: zilverbank.nl)

Leestekst

ALGEMENE UITLEG TERMEN MIGRATIE EN EMIGRATIE

Bijna iedereen verhuist minstens eenmaal in zijn leven. Meestal verplaatsen mensen zich binnen hun land. Maar soms gaan ze verder weg. Als iemand naar een verre streek of een ander land gaat om daar lang te blijven, heet dat migratie. Mensen die over de grens trekken om ergens anders te gaan wonen zijn emigranten. Hun verhuizing noemen we emigratie (weggaan). In het land waar ze zich opnieuw vestigen zijn ze immigranten (nieuwkomers).

Zolang de mens bestaat, is hij in beweging. Migratie is van alle tijden en komt overal in de wereld voor. Een groot deel van de wereldbevolking leeft niet meer op de geboortegrond van hun voorouders. Mensen verlaten hun land omdat ze ergens anders een beter leven willen opbouwen. Maar het gaat niet altijd om werk en geld. Veel mensen vluchten omdat hun land onveilig is. Ze emigreren om te ontkomen aan oorlog en ander geweld.

OPDRACHT 9

Schrijf hier op waar jijzelf en jouw familie oorspronkelijk vandaan komt, probeer terug te gaan tot het begin 1900. Als je verder terug kunt gaan mag dat natuurlijk ook.

.....

.....

.....

.....

.....

OPDRACHT 10

Stel je voor je gaat emigreren naar een ander land. Welk land zou je uitkiezen en waarom?

.....

.....

.....

Wat vind je het allerbelangrijkst om mee te nemen?

1 .....
2 .....
3 .....
4 .....
5 .....

COLOFON

Deze les kwam tot stand in opdracht van de afdeling Monumentenzorg en Welstand/Gemeente Den Haag, naar aanleiding van het erfgoedproject 'Sporen van Smaragd: Nederlands-Indisch erfgoed in Den Haag, 1853-1945'.
monumentenzorg@denhaag.nl

Samenstelling les

Museale en Culturele Projecten, Sandra Bal
a.m.bal@planet.nl
i.s.m. Geerteke van der Kallen,
Laura Wielders Museumeducatie

Samenstelling lesmateriaal voor op school

Museale en Culturele Projecten, Sandra Bal
a.m.bal@planet.nl

Inhoudelijke adviezen

Kroon & Wagtberg Hansen, Den Haag
info@kroonwagtberghansen.nl, kroonwagtberghansen.nl